Barbara Gornik[1]
Nežka Sajinčič[2]

(Anti)demokratična zavest v času epidemije covid-19: demokracija, avtoritarizem in svoboda mirnega zbiranja

POVZETEK: Članek obravnava (anti)demokratično zavest prebivalcev Slovenije v času epidemije covid-19, ko smo bili v Sloveniji soočeni tako z omejitvami pravic zaradi nujnih ukrepov za obvladovanje virusa in ohranjanje javnega zdravja kot tudi s političnim delovanjem, ki ni bilo neposredno povezano z zajezitvijo epidemije, ampak je nakazovalo na prisotnost avtoritarnih tendenc oblasti. Ob tem so se v družbi oblikovali različni odzivi, med katerimi so bili posebej izraziti protesti državljanov in civilne družbe, s katerimi so izražali nestrinjanje z vlado in njenim načinom delovanja. Prispevek se osredotoča na vrednote, prepričanja in stališča prebivalcev v navezavi na delovanje oblasti, vladne ukrepe ter uresničevanje pravice do mirnega zbiranja. Analiza obravnava vprašanje, kako se v kontekstu izrednih razmer odraža podpora političnemu pluralizmu, avtoritarnim in demokratičnim vrednotam, ter kaj le-to pove o stanju političnih vrednot v slovenski družbi. Rezultati raziskave kažejo relativno visoko sprejemljivost stališč, ki so v nasprotju z ustavno-demokratičnimi načeli delovanja. Ključni vpogled analize je, da ideološka opredelitev na osi levo-desno ni primarna za razumevanje delovanje (anti)demokratične zavesti. Namesto tega odločilno vlogo igra posameznikova povezanost s favorizirano politično stranko, kar kaže na potencialno prisotnost tako desnega kot levega avtoritarizma.

Ključne besede: demokratična zavest, avtoritarizem, demokracija, covid-19, vladni ukrepi, protesti, Slovenija

1 Barbara Gornik je višja znanstvena sodelavka na Znanstveno-raziskovalnem središču Koper, docentka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in sodelavka na Centru migracijskih politik pri Evropskem univerzitetnem inštitutu v Firencah. E-mail: barbara.gornik@zrs-kp.si

2 Nežka Sajinčič je asistenka z doktoratom na Znanstveno-raziskovalnem središču Koper ter na Fakulteti za matematiko, naravoslovje in informacijske tehnologije Univerze na Primorskem. E-mail: nezka.sajincic@zrs-kp.si

(Anti)Democratic Consciousness During the Covid-19 Pandemic: Democracy, Authoritarianism, and the Freedom of Peaceful Assembly

ABSTRACT: The article explores the (anti)democratic consciousness of Slovenian citizens during the covid-19 pandemic – a period defined not only by necessary rights restrictions aimed at controlling the virus and safeguarding public health but also by political actions that were not directly related to epidemic management, which signalled authoritarian tendencies within the government. In response, citizens and civil society voiced their discontent through protests, challenging the government's approach and decision-making. The paper examines the values, beliefs, and attitudes shaping public perceptions of government policies, emergency measures, and the right to peaceful assembly. It analyses how support for political pluralism, authoritarian and democratic values manifested in the context of emergency measures, shedding light on the broader landscape of political values in Slovenian society. The findings indicate a relatively high acceptance of positions that contradict the constitutional-democratic principles of political conduct. A key insight of the study is that ideological alignment along the left-right spectrum is not the primary factor in shaping (anti)democratic consciousness. Rather, an individual's relationship with a favoured political party plays a more decisive role, suggesting the potential presence of both right-wing and left-wing authoritarianism.

Keywords: democratic consciousness, authoritarianism, democracy, covid-19, government measures, protests, Slovenia

Uvod[3]

Številni posamezniki človekove pravice razumemo kot sredstvo za zaščito svojih interesov, kar jim daje politično in simbolno moč, povezano z idejo svobode in osebne emancipacije. Ena izmed takšnih pravic je zagotovo tudi pravica do izražanja, ki »vključuje svobodo mnenja ter sprejemanja in širjenja vesti ali idej brez vmešavanja javnih organov in ne glede na državne meje« (LEU, 11. člen). Ta pravica je tesno povezana s pravico do mirnega zbiranja in združevanja (LEU, 12. člen), s katero tvorita temelj demokracije in delovanja civilno-družbenih gibanj. Obe pravici sta ključni za uresničevanje načel politične transparentnosti in odgovornosti, s čimer posredno prispevata tudi k zaščiti drugih človekovih pravic; v političnem prostoru sodobnih demokracij omogočata odprto javno razpravo

3 Članek je nastal v okviru raziskovalnega projekta Svoboda mnenja in izražanja skozi naracije izrednega stanja: antropološka študija slovenske (anti)demokratične zavesti v času epidemije covid-19 (J6-3128) in raziskovalnega programa Mejna področja: območja kulturnega in družbenega sobivanja v dobi tveganja in ranljivosti (P6-0279), ki ju financira Agencija RS za raziskovalno in inovativno dejavnost ter projekta Charter of Fundamental Rights of The European Union: An Anthropological Perspective (FRAnt, Listina Evropske unije o temeljnih pravicah: antropološki vidik), ki ga v okviru programa Jean Monnet Action (Erasmus+) financira Evropska komisija.

in politični pluralizem, izražanje osebnih prepričanj in političnih stališč ter aktivno politično sodelovanje, povezovanje in udejstvovanje v družbi (Beetham 2004). Omejevanje omenjenih pravic lahko predpostavlja obstoj nedemokratičnih oz. avtoritarnih tendenc oblasti, še posebej kadar ima le-to namen izvajanja družbenega nadzora, krčenja javnega prostora ter preprečevanja političnega pluralizma, kritičnega mišljenja in delovanja civilne družbe (Brownlee 2007; Diamond idr. 2016).

V času epidemije covid-19 smo bili v Sloveniji, tako kot v drugih državah po svetu, soočeni z nujnimi omejevalnimi ukrepi za zajezitev širjenja virusa, ki so za zaščito zdravja upravičeno posegali v pravice ljudi. S splošno prepovedjo zbiranja ljudi na javnih mestih so pomembno vplivali tudi na uresničevanje svobode izražanja oziroma pravice do mirnega zbiranja. V tem času smo poleg tega zaznali tudi različne poteze vlade takratnega premierja Janeza Janše, nevezane na upravljanje epidemije – na primer napade na neodvisno sodstvo in medije, uvajanje administrativnih bremen nevladnim organizacijam, neupoštevanje drugih vej oblasti ter delovanje proti neodvisnim družbenim organizacijam (Teršek idr. 2021; CIVICUS 2020) – ki so kazale na prisotnost avtoritarnega načina vladanja. Obenem smo bili priča močnemu odzivu s strani državljanov in civilne družbe – v tem času so mnogi posamezniki prek protestov izrazili nestrinjanje z vlado in njenim načinom delovanja.

Epidemija koronavirusne bolezni covid-19 kot oblika izrednega stanja, ki vpliva na načine delovanja demokratičnih institucij, predstavlja pomemben kontekst razumevanja pravic in tega, čemu smo se kot državljani bolj ali manj prostovoljno pripravljeni odreči. Po drugi strani lahko epidemijo covid-19 razumemo kot lakmusov papir za ugotavljanje, kako močne so demokratične vrednote v zavesti ljudi, zlasti ko gre za širše družbenopolitično delovanje in odziv na izvajanje avtoritarnih politik od zgoraj navzdol. Prav raziskovanje znotraj konkretnih okoliščin izrednega stanja in v navezavi na oprijemljive dogodke ponuja vpogled v pravno zavest posameznikov (Cowan 2004), se pravi v to, kako ljudje dojemajo svoje pravice in državljanske odgovornosti, kako jih uporabljajo v svojem vsakdanjem življenju (Merry 1990), kaj v zvezi z njimi naredijo (Silbey 2005) in kakšne so njihove ideje, ideali, pogledi, občutki in navade v odnosu do pravnih vprašanj v družbi (Kaugia 1996). Ob tem se skozi razumevanje pravne države, politič-

ne participacije, standardov in načel demokracije neizogibno izraža tudi posameznikova *demokratična zavest* oziroma *avtoritarna predispozicija*.

Pričujoči članek analizira (anti)demokratično zavest prebivalcev Slovenije v času epidemije covid-19. Osredotoča se na vrednote, prepričanja in stališča ljudi v navezavi na takratno delovanje oblasti, vladne ukrepe ter uresničevanje pravice do mirnega zbiranja. Analiza obravnava vprašanje, kako se v kontekstu izrednih razmer odraža podpora političnemu pluralizmu, demokratičnim vrednotam in avtoritarnemu načinu vladanja, ter kaj le-to pove o stanju političnih vrednot v slovenski družbi. Članek temelji na rezultatih anketne raziskave izvedene med polnoletnimi prebivalci Slovenije, s katero smo pridobili podatke, potrebne za razumevanje ključnih političnih in demokratičnih vprašanj v kriznih razmerah. Po začetni umestitvi teme članka znotraj antagonizma med avtoritarnimi in demokratičnimi oblikami oblasti na teoretični ravni, sledi prikaz rezultatov, kjer se osredotočamo na analizo: 1) podpore avtoritarnim načelom političnega in družbenega delovanja; 2) podpore specifičnim omejevalnim ukrepom in delovanju vlade v času epidemije covid-19 ter 3) percepcije protestov, protestnikov in pravice do mirnega zbiranja. Interpretacija rezultatov pokaže relativno visoko sprejemljivost stališč, ki so v nasprotju z ustavno-demokratičnimi načeli političnega delovanja in potencialno prisotnost tako desnega kot levega avtoritarizma.

Avtoritarizem in demokracija

Avtoritarizem se pogosto pojasnjuje kot oblika vladanja, v kateri izvršilna oblast prevzame politični položaj z nedemokratičnimi sredstvi oziroma brez svobodnih in pravičnih volitev (Frantz 2018, 6; Borwnlee 2007). Takšno minimalistično razumevanje avtoritarizma napeljuje k stališču, da avtoritarni režimi obstajajo predvsem v državah zunaj Evropske unije, v katerih so demokratični standardi in svoboda političnega delovanja pogosto nižji (Freedom House 2024). A o avtoritarizmu se velikokrat govori tudi kot o družbenopolitičnih stališčih in vrednotah, ki so posledica socializacije in vpliva družbenega okolja (Altemeyer 1996) ter kot o posameznikovih kognitivnih in značajskih lastnostih (Hetherington in Weiler 2009; Altemayer 2007; Stenner 2005). V skladu s takšnim razumevanjem avtoritarizma, ki se ne omejuje na politično obliko vladanja, temveč se veže na posameznika,

njegove družbene vrednote in značajske lastnosti, je avtoritarizem veliko bolj prisoten, tudi v državah, ki so ali se imajo za demokratične.

Omenjenim političnim, sociološkim in psihološkim perspektivam je skupna predpostavka o avtoritarizmu kot antitezi demokracije. Tipologije sodobnih oblik vladanja le-te običajno postavljajo na demokratično-avtoritarno lestvico, pri čemer so na eni strani popolnoma demokratični sistemi, na drugi pa popolnoma avtoritarni sistemi (Frantz 2018, 68). Poenostavljeno rečeno, avtoritarni režimi so tisti režimi, ki niso demokracije (ibid., 6); zanje je značilna koncentracija politične moči in imuniteta političnih elit, odsotnost svobodnih in pravičnih volitev izvršilne oblasti v zakonodajna telesa, monopol nad mediji, omejevanje političnega pluralizma in politične participacije, represija itd. Podobno so tudi osebe z avtoritarnimi vrednotami in značajskimi lastnostmi opredeljene kot posamezniki, ki zagovarjajo podreditev avtoriteti, omejevanje svobode izražanja mnenj, moralni absolutizem in konformnost ter izkazujejo nestrpnost do političnih nasprotnikov, nekonvencionalnega družbenega vedenja, rasnih in etničnih skupin (Stenner 2005, 3). Stenner (ibid.) tako govori o posameznikih z *avtoritarno predispozicijo* (tj. nagnjenostjo k nestrpnosti), za katere je značilno, da izkazujejo nižje stopnje sprejemanja drugačnosti oziroma raznolikosti ljudi, idej, življenjskih stilov in vedenja.

Odnos med avtoritarizmom in demokracijo je vse prej kot enoznačen. Za številne avtoritarne režime je namreč značilna mimikrija demokracije, enako kot je za številne demokratične države značilno uvajanje avtoritarnih politik in norm. Kriza liberalnih demokracij se denimo kaže skozi uvajanje avtoritarnih politik, ki dovoljujejo ali celo spodbujajo slabitev temeljev ustavne ureditve in pravne države, uveljavljenih demokratičnih institucij, političnega pluralizma in svobode medijev (Brown idr. 2018) znotraj (domnevno) demokratičnega reda. Zato je v kontekstu aktualnih globalnih političnih trendov nujno govoriti o hibridnih režimih, ki kot mešanica avtoritarnih in demokratičnih norm, praks in institucij spadajo v t. i. sivo cono na demokratično-avtokratskem kontinuumu (Frantz 2018). V skladu s tem lahko govorimo tako o demokratičnem avtoritarizmu (Brancati 2014) kot tudi o iliberalni (Zakaria 1997) ali avtoritarni populistični demokraciji.

Številni primeri »demokratičnega nazadovanja« (angl. *democratic backsliding*) (Bermeo 2016; Waldner in Lust, 2018; Mechova idr. 2017), »erozije demo-

kracije« (angl. *erosion of democracy*) (Jakab 2020) in »demokratičnega upada« (angl. *democratic decline*) (Krastev 2018; Marsh in Miller, 2012; Pap 2017; Jakli idr. 2018) kažejo na potencialno slabitev demokratičnih načel in konvencionalnih političnih institucij in potrjujejo, da so temeljne demokratične vrednote, kot na primer vladavina prava, svoboda izražanja, politični pluralizem in konstitucionalizem, nenehno pod pritiskom. V Združenih državah, kot tudi v večjem delu Evrope in drugih delih sveta, se pojavljajo (ne več tako) nove oblike protidemokratičnih politik, ki se ponašajo z različnimi avtoritarnimi lastnostmi, in za katere, kot pravijo Brown idr. (2018, 2) v resnici (še) nimamo pravega imena; te politike in načini delovanja se namreč naslanjajo na konvencionalne demokratične politične oblike in jih obenem razkrajajo.

Demokracija v sloveniji: čas epidemije Covid-19

Nedavna družbena situacija povezana z epidemijo covid-19 se je številnim politikom ponudila kot edinstvena priložnost za uvajanje avtoritarnih oblik vladanja. Epidemija, ki je svet brez opozorila in praktično »čez noč« pahnila v stanje izrednih razmer, je bila pogosto problematizirana z vidika javnega zdravja in ekonomije (Maraž 2024), medtem ko so vidiki, povezani s centralizacijo oblasti (Geer idr. 2020), opuščanjem demokratičnih varovalk, standardov in vrednot ter razširjenim nadzorom s strani države (Brechenmacher idr. 2020; Nay 2020), ostali bolj ali manj neproblematizirani ali kvečjemu marginalni. V nekaterih državah so voditelji, medtem ko so sprejemali nujne in upravičene ukrepe za reševanje krize in zaščito zdravja ljudi, izkoristili razmere za uvajanje avtoritarnih ukrepov, ki niso imeli neposredne povezave z omejevanjem dodati virusa covid-19, temveč so služili konsolidaciji njihove politične moči in oblasti (Flinders 2021).

Marca 2020, ko je oblast prevzela vlada Janeza Janše, so bile v Sloveniji razmere pospremljene z neprecedenčnim zoževanjem javnega prostora. Vladne odločitve, sprejete v imenu varnosti, človekovih pravic ter zaščite zdravja državljanov, so vodile k omejevanju svobode mnenja in izražanja ter miroljubnega zbiranja in združevanja. Predsednik vlade je sprejel številne ukrepe, ki so bili argumentirani z retoriko demokratičnih načel vladanja, vendar so nekatere njegove odločitve močno posegale v svobodo medijev, vladavino prava in ustavne pravice. Problematične so bile premierjeve poteze, uperjene zoper organizacije civilne družbe, kot na primer

zniževanje ali zadrževanje finančnih sredstev ter postavljanje drugih administrativnih ovir, ki so vodile do oslabljenega delovanja nevladnih organizacij. Oktobra 2020 je bilo denimo 18 nevladnih organizacij na Metelkovi soočenih z odločitvijo o deložaciji iz stavbe, ki je v lasti države, z argumentom, da je stavba iz varnostnih razlogov potrebna prenove.

Vladno omejevanje svobode mnenja in izražanja je bilo zaskrbljujoče tudi v odnosu do medijske svobode oz. tako imenovane »Janševe vojne z mediji« (Kocjan 2020). Politični pritiski so se izrazili v številnih izjavah, s katerimi je Janša stigmatiziral novinarje ter demoniziral neodvisne medije. Vlada je sprejela paket medijskih zakonov, ki so odprli vrata političnemu vpletanju (denimo prek imenovanja medijskih direktorjev in urednikov), z omenjeno zakonodajo pa je občutno znižala tudi sredstva javnemu medijskemu servisu RTV Slovenija (Splichal 2020; Veselič 2020; Pajnik in Hrženjak 2024). Med potezami, ki so resno ogrozile svobodo mnenja in izražanja v Sloveniji, je bila med drugim odločitev o prenehanju financiranja Slovenske tiskovne agencije, ki jo je decembra 2020 sprejel Urad Vlade Republike Slovenije za komuniciranje (Kocjan 2020).

Tovrstni dogodki so sprožili odziv s strani državljanov in civilne družbe. V obdobju dveh let se je odvilo 105 protivladnih kolesarskih protestov na ulicah mest po vsej Sloveniji, ki so potekali vsak petek od 24. aprila 2020 do 22. aprila 2022, tj. do rednih državnozborskih volitev. Protestniki so nasprotovali vladi Janeza Janše, povečevanju pooblastil policije, pretiranim omejitvam svobode gibanja in nekaterim drugim ukrepom, političnim napadom na novinarje in novinarsko svobodo, političnim pritiskom na medije in korupciji javnih funkcionarjev.

Kolesarski protivladni protesti so bili deležni represivnega odziva, ki je bil v nesorazmerju s temeljnimi pravicami svobode izražanja ter zbiranja in združevanja. Najbolj izpostavljeni protivladni protestniki so kot domnevni organizatorji protestov iz tedna v teden prejemali denarne kazni (Petrovčič 2022); Jaša Jenull, eden izmed prepoznavnih petkovih protestnikov, je denimo prejel kazni v skupni vrednosti več kot 50.000 evrov – eden od zahtevkov, izdan za povračilo stroškov, ki naj bi jih imela policija z varovanjem protestov, je znašal 34.000 evrov (N1 Info 2022). Decembra 2020 je odmeval tudi primer slovenskega raperja Zlatana Čordića – Zlatka, ki je bil, potem ko je kritiziral Janševo vlado, izbrisan iz registra samozaposlenih v kulturi, s či-

mer je izgubil status ter državno financirane socialno-varstvene prispevke na podlagi argumenta, da je bil premalo ustvarjalen (Matoz 2020).

Metodologija

Analiza naslavlja vprašanje demokratične zavesti v kontekstu epidemije covid-19, ko smo bili v Sloveniji soočeni tako z omejitvami pravic skozi nujne ukrepe za obvladovanje virusa in ohranjanje javnega zdravja kot tudi s političnim delovanjem nevezanim na zajezitev epidemije, ki je nakazovalo na prisotnost avtoritarnih tendenc oblasti. Da bi raziskali vidike demokratične zavesti, smo maja 2023 izvedli anketo med polnoletnimi prebivalci Slovenije.

V raziskavi nas je zanimal odziv posameznikov, ki so to dogajanje doživljali oziroma so se o dnevno političnih dogodkih seznanjali v medijih. Osredotočili smo se na njihovo prepoznavanje pomena demokratičnih sistemov, institucij in zakonov ter razumevanje lastnih pravic in dolžnosti znotraj demokracije. Poleg tega smo želeli proučiti tudi njihovo prepoznavanje pomena politične participacije, javnih razprav, aktivizma in dejavnosti civilne družbe kot tudi spoštovanje raznolikosti in pluralizma ter priznavanje različnih stališč ter pravice drugače mislečih posameznikov, da izrazijo svoja mnenja.

Vsebinsko je bila anketa razdeljena na več vsebinskih sklopov, ki so merili stališča glede: doživljanja epidemije covid-19, podpore avtoritarnim vrednotam, delovanja vlade v času epidemije, percepcije protestov, stopnje družbene participacije in uporabe virov novic. Del anketnega vprašalnika, ki je meril podporo avtoritarnim vrednotam, je bil zasnovan izhajajoč iz Altemeyerjeve (1996) lestvice desnega avtoritarizma (angl. *Right-wing Authoritarianism Scale, RWA*), vsi ostali sklopi pa so bili oblikovani specifično v navezavi na raziskovalna vprašanja projekta s ciljem pridobivanja mnenj o dogodkih med epidemijo covid-19.

Anketo je izvedel Inštitut za raziskovanje trga in medijev MEDIANA, in sicer s pomočjo telefonskega anketiranja. Pri tem je bil uporabljen pristop naključno generiranih telefonskih številk (t. i. pristop *Random Digit Dialling*), ki zajema vse telefonske številke, vključno z neobjavljenimi in novimi številkami. To je povečalo verjetnost dostopa do celotne ciljne populacije, s čimer smo se izognili pristranskosti, povezani z uporabo telefonskih imenikov, panelnih raziskav ali predhodno znanih seznamov

številk. V raziskavi sta sodelovala 802 respondenta. Vzorec je reprezentativen za Slovenijo glede na spol, starost, regije in tip naselja.[4]

Analiza podatkov

S ciljem proučevanja razumevanja pravne države, politične participacije, standardov in načel demokracije ter vrednot, prepričanj in stališč, ki se odražajo v odzivih prebivalcev na prakse avtoritarne oblasti ter uresničevanja pravice do mirnega zbiranja smo se v analizi osredotočili na tri sklope, ki smo jih poimenovali:

1) *Avtoritarna predispozicija v kriznih razmerah* (sklop 1): v tem sklopu z osmimi trditvami, povezanimi s kriznimi razmerami, smo merili podporo avtoritarnim vrednotam. Udeleženci so na vprašanja odgovarjali z mislijo na ukrepe, sprejete za zaščito državljanov v času epidemije covid-19.

2) *Delovanje vlade v času epidemije covid-19* (sklop 2): v tem sklopu z osmimi trditvami smo merili podporo specifičnim omejevalnim ukrepom in delovanju vlade v času epidemije covid-19.

3) *Protesti in protestniki v času epidemije covid-19* (sklop 3): v tem sklopu, ki je udeležencem predstavil deset trditev, povezanih s protesti v času epidemije leta 2020, smo želeli izvedeti, kako so vprašani razumeli proteste, protestnike in pravico do mirnega zbiranja.

Vsi trije sklopi so vključevali vprašanja zaprtega tipa, z odgovori nanje so udeleženci na 5-stopenjski lestvici Likertovega tipa izražali stopnjo strinjanja s posameznimi trditvami (1 – sploh se ne strinjam, 2 – se ne strinjam, 3 – niti se ne strinjam niti ne strinjam, 4 – strinjam se, 5 – popolnoma se strinjam). Večina postavk je bila zastavljena na način, da so trditve podpirale avtoritarne vrednote, delovanje vlade in bile kritične do protestov, pet trditev pa je podpiralo demokratične vrednote, svobodo mnenja pravico do mirnega zbiranja.

Podatke smo analizirali s programom Jamovi 2.3. Preverili smo opisno statistiko in razlike med skupinami, za kar smo uporabili Welchovo ANOVO, neparametrično različico analize variance, ki je primerna za primerjavo skupin z različno variabilnostjo in različnimi velikostmi vzorcev, skupaj z

4 Frekvence in delež vzorca glede na demografske spremenljivke so prikazani v Prilogi 1, dostopni na https://www.ish.si/publikacije/monitor/monitor-ish_2024-2_priloge/.

Games-Howell post hoc testi. Pri petih obrnjenih postavkah (označenih z * v Prilogah) smo vrednosti prilagodili pri izračunu opisnih statistik za celotne sklope, v analizah po posameznih postavkah pa ohranili prvotne vrednosti.

Slovenska (anti)demokratična zavest v času epidemije Covid-19: rezutati

Besedilo v nadaljevanju se osredotoča na predstavitev vrednot, prepričanj in stališč glede avtoritarnih načel političnega in družbenega delovanja (sklop 1), specifičnih omejevalnih ukrepov in delovanja vlade v času epidemije covid-19 (sklop 2) ter protestov, protestnikov in pravice do mirnega zbiranja (sklop 3). Najprej predstavljamo trditve vseh treh sklopov glede na stopnjo strinjanja. Temu sledi predstavitev frekvenčnih razporeditev stališč po posameznih postavkah znotraj posameznih sklopov; na začetku so predstavljeni rezultati sklopa *Avtoritarna predispozicija v kriznih razmerah*, nato rezultati sklopa *Delovanje vlade v času epidemije covid-19*, in nazadnje še rezultati sklopa *Protesti in protestniki v času epidemije covid-19*. Na koncu so predstavljene statistično značilne razlike glede na starost, izobrazbo in subjektivno politično samoopredelitev udeležencev.

Stopnje strinjanja s trditvami

Na Sliki 1 so postavke prikazane po vrsti, od najvišje do najnižje stopnje strinjanja (vse uporabljene postavke po sklopih, skupaj s prikazanimi opisnimi statistikami).[5] Postavke modre barve spadajo med postavke vsebinskega sklopa *Protesti in protestniki v času epidemije covid-19*, postavke zelene barve v sklop *Delovanje vlade v času epidemije covid-19*, postavke oranžne barve pa v sklop *Avtoritarna predispozicija v kriznih razmerah*. Analiza stopnje strinjanja glede na vsebinske sklope je razkrila najvišjo stopnjo strinjanja s postavkami iz sklopa *Avtoritarna predispozicija v kriznih razmerah* (*M* = 2,89, *SD* = 0,32), sledila so povprečja iz sklopa *Protesti in protestniki v času epidemije covid-19* (*M* = 2,70, SD = 0,34), najmanj pa so se udeleženci strinjali s postavkami iz sklopa *Delovanje vlade v času epidemije covid-19* (*M* = 2,33, *SD* = 0,31).[6]

5 Postavke po sklopih, skupaj s prikazanimi opisnimi statistikami (mere središčnosti in razpršenosti) po posameznih postavkah za celoten vzorec so navedene v Prilogi 2, dostopni na https://www.ish.si/publikacije/monitor/monitor-ish_2024-2_priloge/.

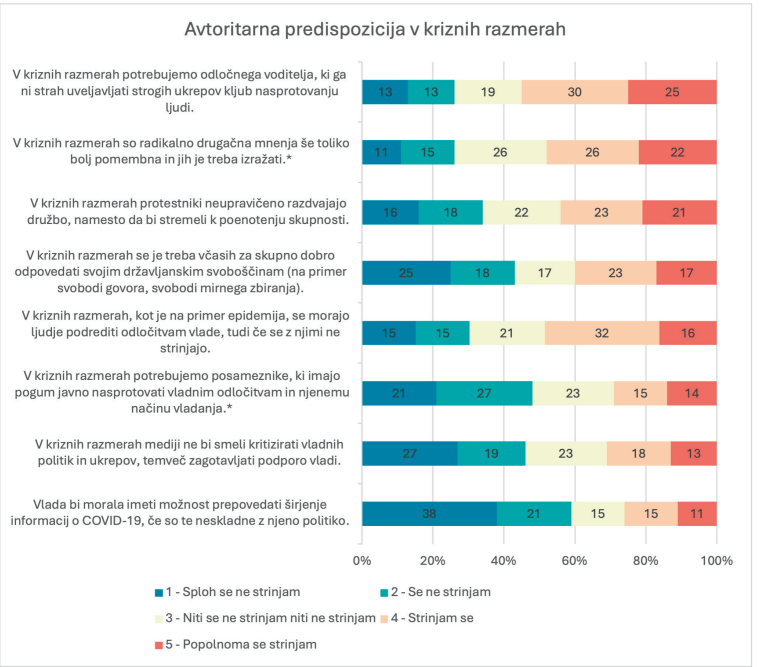
6 Pri analizi vsebine po sklopih smo vrednosti postavk, na Sliki 1 do 4 označenih z *, obrnili.

Slika 1: Povprečje postavk, prikazano od najvišje do najnižje stopnje strinjanja

Frekvenčna razporeditev odgovorov po sklopih

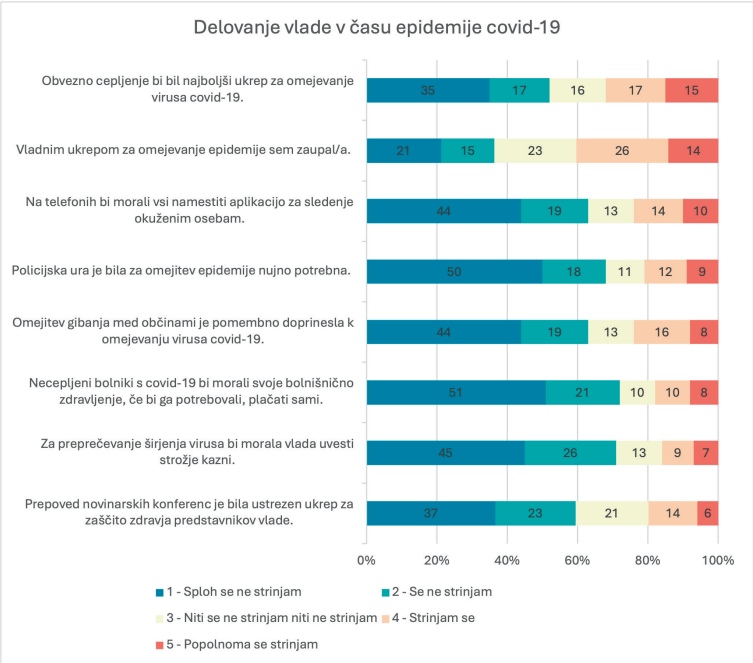
Slika 2: Frekvenčna razporeditev odgovorov v sklopu *Avtoritarna predispozicija v kriznih razmerah*

Kot kaže slika 2, je v sklopu *Avtoritarna predispozicija v kriznih razmerah* 55 % respondentov izrazilo mnenje, da »v kriznih razmerah potrebujemo odločnega voditelja, ki ga ni strah uveljavljati strogih ukrepov kljub nasprotovanju ljudi«, kar kaže na podporo avtoritarnemu pristopu v kriznih situacijah. Po drugi strani je bila skoraj polovica (približno 48 %) respondentov prepričanih, da so v kriznih razmerah »radikalno drugačna mnenja še toliko bolj pomembna in jih je treba izražati«, kar kaže na vrednotenje demokratičnega izražanja, kljub avtoritarnemu kontekstu. Istočasno se enak delež vprašanih (48 %) ni strinjal, da »v kriznih razmerah potrebujemo posameznike, ki si upajo javno nasprotovati vladnim odločitvam in njenemu načinu vladanja«, ter s tem potrdil določeno mero kontradiktornosti mnenj. Idejo, da »v kriznih razmerah protestniki neupravičeno razdvajajo družbo, namesto da bi stremeli k poenotenju skupnosti«, je skupno podprlo približno 44 % respondentov. 40 % vprašanih je bilo mnenja, da se je

»treba v kriznih razmerah včasih za skupno dobro odpovedati državljanskim svoboščinam«, 43 % pa jih je temu oporekalo. Podobno jih je 48 % menilo, da se »morajo ljudje v kriznih razmerah podrejati odločitvam vlade, tudi če se z njimi ne strinjajo«. Skoraj tretjina (31 %) udeležencev se je strinjala, da »v kriznih razmerah mediji ne bi smeli kritizirati vladnih politik in ukrepov, temveč zagotavljati podporo vladi«. Nekoliko več kot četrtina (26 %) vprašanih je menila, da bi »vlada morala imeti možnost prepovedati širjenje informacij o covid-19, če so te neskladne z njeno politiko«, kar izraža podporo avtoritarnim načelom omejevanja kritičnega mišljenja in svobode medijev pri približno tretjini sodelujočih.

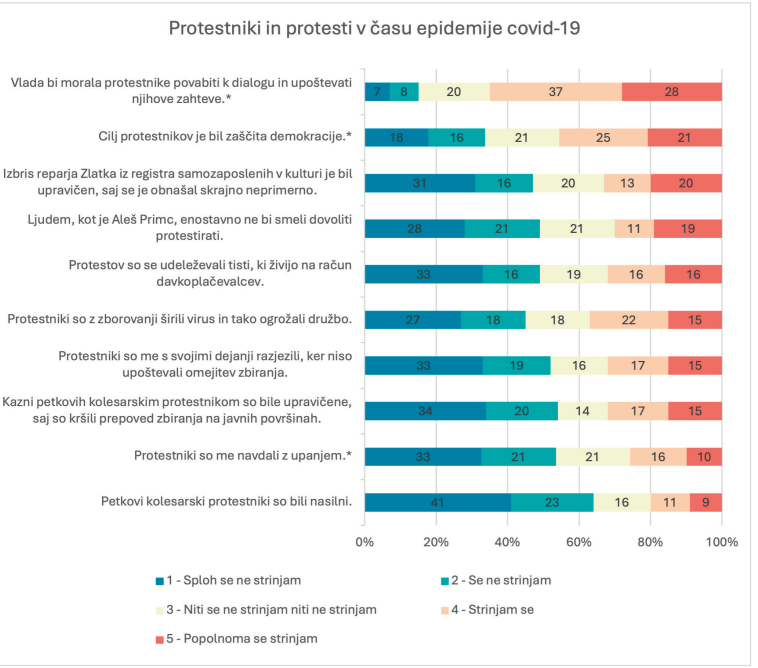
Slika 3: Frekvenčna razporeditev odgovorov v sklopu *Delovanje vlade v času epidemije covid-19*

Kot je razvidno s Slike 3, so vprašani izrazili mešano podporo vladnim ukrepom za omejevanje epidemije: 40 % respondentov je ukrepom vlade zaupalo, medtem ko jih 36 % zaupanja v vladne ukrepe ni izkazalo. Približno polovica (52 %) respondentov je nasprotovala ali močno nasprotova-

la obveznemu cepljenju kot najboljšemu ukrepu za omejevanje covid-19, vendar je kljub temu obstajal občuten delež (32 %) vprašanih, ki je ta ukrep podprl, kar kaže na polarizacijo mnenj glede vprašanja o cepljenju. Nekoliko manj kot dve tretjini vprašanih (63 %) se ni strinjalo z uvedbo aplikacije za sledenje okuženim osebam, a je tovrstno aplikacijo še vedno podprlo skupno 24 % vprašanih. Podobno je tudi uvedbo policijske ure kot nujen ukrep za omejitev epidemije podprlo 21 % respondentov, medtem ko je temu nasprotovalo več kot dve tretjini udeležencev (68 %). Trditev, da je »omejitev prehajanja občinskih meja pomembno doprinesla k omejevanju virusa covid-19«, je podprlo 24 % vprašanih. S tem, da bi morali necepljeni bolniki s covid-19 sami kriti stroške zdravljenja, se skupno ni strinjalo 72 % vprašanih, petina pa jih je to idejo podprlo. Večina respondentov se prav tako ni strinjala z uvedbo strožjih kazni (71 %), niti s prepovedjo novinarskih konferenc kot ustreznim ukrepom za zaščito zdravja predstavnikov vlade (60 %). Z omenjenima ukrepoma se je strinjalo 16 % oz. 18 % respondentov.

Slika 4: Frekvenčna razporeditev odgovorov v sklopu *Protestniki in protesti v času epidemije covid-19*

V tretjem sklopu vprašanj o *Protestnikih in protestih v času epidemije covid-19* se je izkazalo, da je bilo 65 % respondentov mnenja, da bi »morala vlada protestnike povabiti k dialogu in upoštevati njihove zahteve«, kar kaže na močno podporo vključujočemu pristopu vlade in odprtemu upoštevanju različnih mnenj. Po drugi strani jih je bilo precej manj, tj. 46 %, prepričanih, da je bil »cilj protestnikov zaščita demokracije«, kar sicer potrjuje, da je skoraj polovica udeležencev videla protestnike kot nosilce demokratičnih vrednot, vendar pa je 34 % takih, ki jih je temu nasprotovalo, kar kaže na deljeno mnenje o tem, ali so protesti resnično delovali v prid demokracije. Prav tako se kaže polarizacija mnenj pri vprašanju o sankcioniranju javno izpostavljenih oseb zaradi izražanja lastnega mnenja, saj je 33 % udeležencev podprlo, 47 % pa obsodilo »izbris raperja Zlatka iz registra samozaposlenih v kulturi kot upravičen ukrep«. Pravica posameznika do mirnega zbiranja je imela med vprašanimi šibko podporo, saj jih je bilo skupno 30 % mnenja, da »ljudem, kot je Aleš, enostavno ne bi smeli dovoliti protestirati«. Da so se »protestov udeleževali tisti, ki živijo na račun davkoplačevalcev« je menilo 32 % vprašanih. 37 % udeležencev je verjelo, da so protestniki z zborovanji širili virus in ogrožali družbo, približno 45 % pa se jih je s tem ni strinjalo. 32 % respondentov je izrazilo občutek jeze nad protestniki zaradi neupoštevanja pravil za omejevanje virusa covid-19 ter podprlo »upravičenost kaznovanja petkovih kolesarskih protestnikov, saj so ti kršili prepoved zbiranja ljudi na javnih površinah«. 20 % vprašanih je proteste ocenilo kot nasilne, kar kaže na manjšo, vendar pomembno skupino, ki proteste dojema negativno. 26 % udeležencev se je strinjalo s trditvijo, da so »jih protestniki navdali z upanjem«, približno tri četrtine vprašanih pa se s tem ni strinjalo oziroma jih je bilo do tega nevtralnih.

Razlike med skupinami

Sledijo rezultati, razdeljeni glede na starostno kategorijo, izobrazbo in subjektivno politično samoopredelitev udeležencev. Opisne statistike in rezultati analize postavk ter post hoc testov po posameznih postavkah so predloženi v Prilogah.

Starostne kategorije

Glede na starost smo udeležence razdelili v štiri kategorije: 18–34 let, 35–49 let, 50–64 let ter 65 let in več. Tabela 1 prikazuje opisne statistike glede na starost po sklopih.[7] Postavk, pri katerih so bile razlike glede na starost pomembne, je bilo devet – dve iz sklopa *Avtoritarna predispozicija v kriznih razmerah*, štiri iz sklopa *Delovanje vlade med epidemijo covid-19* in tri iz sklopa *Protestniki in protestih med epidemijo*.

Tabela 1: Stopnja strinjanja po sklopih glede na starostno kategorijo

Sklop	Starostna kategorija	Povprečje	Standardni odklon
Avtoritarna predispozicija v kriznih razmerah	18–34 let	2,83	0,34
	35–49 let	2,82	0,30
	50–64 let	2,96	0,35
	65 let in več	2,97	0,34
Delovanje vlade med epidemijo covid-19	18–34 let	2,25	0,33
	35–49 let	2,23	0,27
	50–64 let	2,38	0,31
	65 let in več	2,46	0,42
Protestniki in protesti v času epidemije covid-19	18–34 let	2,70	0,39
	35–49 let	2,56	0,34
	50–64 let	2,83	0,36
	65 let in več	2,70	0,35

V prvem sklopu *Avtoritarna predispozicija v kriznih razmerah* so se pripadniki prvih dveh starostnih skupin, torej udeleženci, stari med 18 in 49 let, pomembno manj strinjali, da se je v kriznih razmerah treba podrediti vladnim odločitvam, od tistih, ki so stari med 50 in 64 let, ter bolj podpirali potrebo po javnem nasprotovanju vladi v kriznih razmerah kot tisti, ki so stari 65 let in več.

Analiza variance je med postavkami sklopa *Delovanje vlade med epidemijo covid-19* prikazala obstoj statistično pomembnih razlik pri štirih postavkah –

7 Opisne statistike po posameznih trditvah, skupaj z rezultati analize variance ter *post hoc* testov so navedene v Prilogah 4 in 5, dostopnih na https://www.ish.si/publikacije/monitor/monitor-ish_2024-2_priloge/.

»Vladnim ukrepom za omejevanje epidemije sem zaupal/a«, »Obvezno cepljenje bi bil najboljši ukrep za omejevanje virusa covid-19«, »Necepljeni bolniki s covid-19 bi morali svoje bolnišnično zdravljenje, če bi ga potrebovali, plačati sami« in »Policijska ura je bila za omejitev epidemije nujno potrebna«. Nadaljnje analize so pokazale, da razlike med posameznimi kategorijami pri četrti postavki niso statistične značilne, so pa najstarejši udeleženci (65+) pomembno bolj zaupali vladnim ukrepom za omejevanje epidemije kot udeleženci, stari med 35 in 49 let. Hkrati so bili udeleženci, starejši od 65 let, pomembno bolj prepričani od vseh drugih (tj. mlajših) starostnih skupin, da je bilo obvezno cepljenje najboljši ukrep za omejevanje virusa covid-19. Nasprotno so se mlajši odrasli (18–34 let) bistveno manj strinjali, da bi necepljeni bolniki s covid-19 morali sami plačati svoje bolnišnično zdravljenje, v primerjavi z udeleženci starejšimi od 50 let (kategoriji 50–64 let in 65+).

V sklopu *Protestniki in protestih med epidemijo* so se pomembne razlike pokazale v treh primerih, pri čemer so bili udeleženci med 50. in 64. letom starosti bolj kot 35- do 49-letniki prepričani, da so protestniki z zborovanji širili virus in ogrožali družbo, da so se protestov udeleževali tisti, ki živijo na račun davkoplačevalcev, manj pa so se strinjali, da je cilj protestov zaščita demokracije.

Izobrazba

Čeprav so bili udeleženci glede na izobrazbo originalno razporejeni v osem kategorij, smo jih za namene primerjave med skupinami združili v štiri: »Osnovna šola« (nedokončana in dokončana osnovna šola), »Srednja šola« (dokončana 2-/3-letna strokovna šola ali 4-letna srednja šola), »Višja in visoka šola« (dokončana 2-/3-letna višja šola ali dokončana visoka šola oz. fakulteta) in »Podiplomska izobrazba« (dokončana specializacija, magisterij znanosti ali doktorat).

Tabela 2 prikazuje opisne statistike po sklopih.[8] Razlike so bile pomembne pri dvanajstih postavkah – štirih iz prvega sklopa, tri iz drugega in pet iz tretjega sklopa – kar predstavlja skoraj polovico vseh postavk. Iz sklopa *Avtori-*

8 Opisne statistike po posameznih trditvah in rezultati analize variance so navedeni v Prilogi 6, rezultati post hoc analiz pa v Prilogi 7. Priloge so dostopne na https://www.ish.si/publikacije/monitor/monitor-ish_2024-2_priloge/.

tarna predispozicija v kriznih razmerah so se udeleženci s srednjo šolo bolj strinjali, da mediji v kriznih razmerah ne bi smeli kritizirati vlade, v primerjavi z udeleženci, ki so zaključili višjo ali visoko šolo, po drugi strani pa so tudi bolj podpirali izražanje radikalno drugačnih mnenj kot tisti s podiplomsko izobrazbo. Čeprav je bila analiza variance pri postavki »V kriznih razmerah protestniki neupravičeno razdvajajo družbo, namesto da bi stremeli k poenotenju skupnosti« statistično značilna, post hoc primerjave niso razkrile pomembnih razlik. Največje razlike so se pokazale pri trditvi, da bi vlada morala imeti možnost prepovedati širjenje informacij o covid-19, neskladnih z njeno politiko, pri čemer so se tisti z osnovno in srednjo šolo s to trditvijo bistveno bolj strinjali kot udeleženci z višjo, visoko ali podiplomsko izobrazbo.

Tabela 2: Stopnja strinjanja po sklopih glede na izobrazbo

Sklop	Izobrazba	Povprečje	Standardni odklon
Avtoritarna predispozicija v kriznih razmerah	Osnovna šola	3,05	1,32
	Srednja šola	2,95	1,38
	Višja in visoka šola	2,78	1,33
	Podiplomska izobrazba	2,95	1,33
Delovanje vlade med epidemijo covid-19	Osnovna šola	2,62	1,37
	Srednja šola	2,37	1,40
	Višja in visoka šola	2,22	1,29
	Podiplomska izobrazba	2,38	1,32
Protestniki in protesti v času epidemije covid-19	Osnovna šola	3,10	1,32
	Srednja šola	2,82	1,41
	Višja in visoka šola	2,54	1,37
	Podiplomska izobrazba	2,59	1,40

Glede stališč iz sklopa *Delovanje vlade med epidemijo covid-19* so udeleženci z osnovno in srednjo šolo bolj podpirali prepoved novinarskih konferenc za zaščito zdravja vlade v primerjavi s tistimi z višjo/visoko izobrazbo. Prav tako so tisti s srednješolsko izobrazbo bolj podpirali uvajanje strožjih kazni za preprečevanje širjenja virusa kot udeleženci z višjo in visoko šolo. Najbolj izrazite razlike pa so se pojavile pri trditvi, da je omejitev gibanja med obči-

nami pomembno prispevala k omejevanju virusa, s katero so se udeleženci z osnovno izobrazbo strinjali bistveno bolj kot vse druge skupine.

V tretjem sklopu (*Protestniki in protesti v času epidemije covid-19*) je prišlo do najštevilnejših razlik. Udeleženci z osnovno in srednjo šolo so bolj podpirali trditve, da so protestniki z zborovanji širili virus in s tem ogrožali družbo, da so jih protestniki jezili z neupoštevanjem omejitev ter da je bil izbris Zlatka Čordića iz registra samozaposlenih upravičen, v primerjavi z udeleženci z višjo ali visoko šolo. V primeru izbrisa raperja Zlatka ter postavke o občutenju jeze zaradi neupoštevanja omejitev zbiranja s strani protestnikov se je kot pomembna izkazala tudi razlika med osnovnošolsko in podiplomsko izobrazbo (s trditvama so se bolj strinjali tisti z nižjo izobrazbo). Prav tako so se tisti s srednješolsko izobrazbo močneje strinjali, da so bile kazni kolesarskim protestnikom upravičene v primerjavi z udeleženci z višjo in visoko šolo. Najbolj izrazita razlika pa je bila pri trditvi, da so se protestov udeleževali tisti, ki živijo na račun davkoplačevalcev, kjer so se udeleženci z osnovno in srednjo šolo s trditvijo strinjali bistveno bolj kot tisti z višjo ali podiplomsko izobrazbo.

Subjektivna politična opredeljenost

Udeleženci so bili glede na politična stališča pozvani, da se opredelijo bolj desno, v sredino, bolj levo oz. neopredeljeni (brez odgovora). Če se osredotočimo na povprečno stopnjo strinjanja s trditvami na ravni sklopov (Tabela 3), vidimo, da je v vseh treh sklopih trend enak – najvišja povprečna stopnja strinjanja s trditvami je prisotna pri udeležencih, ki se samoopredeljujejo kot desno politično usmerjene, sledijo udeleženci, ki same sebe postavljajo v politično sredino, nato so neopredeljeni, najnižjo povprečno stopnjo strinjanja s trditvami v vseh sklopih pa je izrazil delež udeležencev, ki se opredeljujejo kot levo politično usmerjene. Pri tem je treba še enkrat opozoriti, da smo postavke, ki so bile zastavljene v bolj demokratično smer, vrednotili obratno.

V primeru politične usmeritve so se kot statistično značilne izkazale razlike pri vseh postavkah.[9] Pri trditvah o podrejanju odločitvam vlade ter

9 Opisne statistike ter rezultati analize variance po postavkah so navedene v Prilogi 8, rezultati *post hoc* analiz pa v Prilogi 9, dostopnih na https://www.ish.si/publikacije/monitor/monitor-ish_2024-2_priloge/

potrebi po odločnem voditelju je imela desna skupina najvišja povprečja, kar kaže na večjo podporo odločnim voditeljem in strožjim ukrepom. Sredinska skupina se približuje desnim, medtem ko imajo leva in neopredeljena skupina precej nižja povprečja. Pri trditvi, da v kriznih razmerah potrebujemo posameznike, ki imajo pogum javno nasprotovati vladnim odločitvam in njenemu načinu vladanja, sta leva in neopredeljena skupina izražali večjo podporo radikalnim mnenjem kot desna, ki ima najnižje povprečje. V preostalem sklopu o splošni avtoritarnosti je desna skupina dosledno izkazovala višjo podporo omejevanju medijev in podrejanju vladnim odločitvam, medtem ko je leva skupina izražala najnižje povprečje, kar nakazuje odpor proti avtoritarnosti. Sredinska in neopredeljena skupina se gibljeta med obema poloma.

Tabela 3: Stopnja strinjanja po sklopih glede na politično opredeljenost

Sklop	Politična opredeljenost	Povprečje	Standardni odklon
Avtoritarna predispozicija v kriznih razmerah	Leva	2,62	0,30
	Sredina	2,96	0,36
	Desna	3,51	0,47
	Neopredeljeni	2,66	0,25
Delovanje vlade med epidemijo covid-19	Leva	2,01	0,39
	Sredina	2,39	0,34
	Desna	3,05	0,47
	Neopredeljeni	2,09	0,21
Protestniki in protesti v času epidemije covid-19	Leva	2,14	0,49
	Sredina	2,78	0,35
	Desna	3,65	0,66
	Neopredeljeni	2,57	0,40

V sklopu konkretnih vladnih ukrepov med epidemijo covid-19 je desna skupina imela pomembno višja povprečja pri vseh postavkah, kar kaže na največje zaupanje v ukrepe vlade, tudi v strožje ukrepe, kot so policijska ura, sledenje in omejitev gibanja, ter strožje kazni in prepovedi. Najnižjo stopnjo zaupanja v vse vladne ukrepe je izražala skupina levo politično

usmerjenih udeležencev. Tudi neopredeljena skupina je izražala nižje zaupanje in nasprotovala ukrepom, kaznim in prepovedim, sredinska skupina pa je večinoma izražala neko stališče vmes med levo in desno stranjo.

V sklopu o protestnikih in protestih je leva skupina kazala največjo podporo dialogu, pozitivnemu pogledu na proteste in zaznavanju protestnikov kot branilcev demokracije in simbol upanja, desna skupina pa je izražala najnižja povprečja, kar pomeni večjo kritičnost do protestov. Nasprotno je desna skupina kazala najvišja povprečja za izjave, ki kritizirajo protestnike kot kršilce pravil ali grožnjo javnemu zdravju, s čimer so izražali manjšo naklonjenost protestnikom. Desna skupina je prav tako podpirala strožje kazni za protestnike, medtem ko je leva skupina temu pogosteje nasprotovala. Levo opredeljeni udeleženci so podpirali proteste in protestnike z najvišjimi povprečji, desna pa jim je izrazila manjšo podporo. Kot posebnost izpostavljamo postavko »Ljudem, kot je Aleš Primc, enostavno ne bi smeli dovoliti protestirati« s katero so se levi usmerjeni udeleženci pomembno bolj strinjali od vseh drugih skupin, sredinsko usmerjeni pa bolj kot udeleženci, ki se opredeljujejo kot desno usmerjene.

Diskusija

Rezultati izvedene raziskave ponujajo izhodišča za osmišljanja manifestacij demokratične zvesti, se pravi razmišljanja o tem, kako ljudje dojemajo svoje pravice in državljanske dolžnosti, ali prepoznavajo pomen politične participacije, javnih razprav, aktivizma in dejavnosti civilne družbe kot tudi ali spoštujejo raznolikosti in pluralizem ter priznavajo legitimnost različnih stališč ter pravice drugače mislečih posameznikov, da izrazijo svoja mnenja.

Izredne razmere, povezane z epidemijo covid-19, so za raziskovanje zanimive, ker predstavljajo stanje izjeme (angl. *state of exception*) ter tako omogočajo drugačen vpogled v demokratično zavest neke družbe, kot ga omogočajo običajne razmere. Različne študije so pokazale, da so nepredvidljivost situacije glede javnega zdravja, izgube eksistencialne varnosti ter strah pred kataklizmo, okrepili zaupanje v vladne institucije (Baekgaard idr. 2020; Esaiasson idr. 2021), poudarili potrebo ljudi po varnosti in močnem političnem vodstvu, povečali pripravljenost, da se odpovedo individualni svobodi, kot tudi zvišali podporo avtoritarnemu načinu upravljanja

(Amat idr. 2020), kot je na primer vladanje z odloki, zmanjšanje stopnje politične participacije, omejevanje svobode gibanja, radikalno poseganje v mikropore zasebnega življenja.

Podobno tudi rezultati našega vprašalnika (specifično iz sklopa *Avtoritarna predispozicija v kriznih razmerah)* kažejo, da obstaja med respondenti občutna podpora avtoritarnim ukrepom, zlasti pri potrebi po odločnem voditelju. Iz izraženih stališč je moč razbrati razmeroma močno potrebo po poenotenju skupnosti in zavzemanje za podreditev avtoriteti, kar je značilno za krizna obdobja (Flinders 2020). V tej luči so številni vprašani izrazili prepričanje, da je v kriznih razmerah skupno dobro zadosten in legitimen razlog za opustitev (nekaterih) državljanskih svoboščin.

Ob tem je treba poudariti, da podpore omenjenim vrednotam ne gre nujno razumeti kot predispozicijo avtoritarnosti, saj tudi demokratična ureditev zahteva upoštevanje oblasti – se pravi, upoštevanje veljavnih zakonov in pravnih aktov (Simmons 2005; Dworkin 1986; Green 1998) – in v kontekstu izrednih razmer dovoljuje tudi derogacijo nekaterih človekovih pravic (Hafner-Burton idr. 2011). Avtoritarno predispozicijo je zato smiselno presojati tudi v navezavi na druge kazalce avtoritarnosti, kot so denimo omejevanje političnega pluralizma in politične participacije, represija, monopol nad mediji in podobno (Frantz 2018), kot tudi nagnjenost k sovražnosti, nasilju in izključevanju v imenu oblasti (Altemeyer 2010).

Čeprav je bila ob podpori avtoritarizmu v raziskavi hkrati opazna tudi podpora demokratičnim načelom, kot sta denimo pomen izražanja drugačnih mnenj in zavračanje popolnega nadzora nad mediji, je bil delež posameznikov, ki so tem demokratičnim vrednotam (zelo) nasprotovali, še vedno občuten. Po drugi strani rezultati kažejo na določeno kontradiktornost stališč, saj je pomembnost izražanja drugačnih mnenj denimo prepoznala skoraj polovica sodelujočih, pri čemer je enak delež vprašanih hkrati spregledal pomen javnega nasprotovanja vladnim odločitvam. Kljub temu lahko opažamo, da se njihovo mnenje ne nagiba v podporo javnemu izražanju političnih stališč, politični participaciji in aktivizmu, saj so bili protestniki pogosteje videni kot nekdo, ki razdvaja družbo, in ne kot nekdo, ki legitimno uresničuje pravico do izražanja mnenja in mirnega zbiranja.

Podobno lahko rečemo glede demokratične zavesti in delovanja medijev, ki so kot »četrta veja oblasti« ključni za zagotavljanje načel politične odgo-

vornosti in transparentnosti, ter posledično tudi za delovanje demokracije (Carpentier in Wimmer 2025). Četrtina oz. več vprašanih, ki je naklonjena njihovemu (popolnemu) političnemu nadzorovanju, potrjuje, da je demokratična zavest in podpora svobodi medijev v tem pogledu oz. absolutnem smislu šibka. Vsakršna cenzura, politično nadzorovanje, politični pritiski, prepovedi kritičnega poročanja, pretirana politična pristranskost javnih oz. nacionalnih medijev namreč pomeni odmik svobode medijev in tako tudi od demokracije.

Dejstvo, da so trditve iz sklopa *Avtoritarna predispozicija v kriznih razmerah* glede podpore avtoritarnim vrednotam med vprašanimi konstantno dosegale vsaj četrtinsko podporo, dodatno potrjuje, da ne gre za marginalna mnenja, ki bi jih bilo možno prezreti ali zanemariti, temveč za razmeroma visoko podporo nedemokratičnim vrednotam. Prav tako ne gre za mnenja, ki bi si jih lahko privoščili podceniti, saj pomenijo odklon od pravno sprejetih ustavno-demokratičnih načel političnega delovanja, ki predstavljajo temelje demokratične ureditve.

Ena izmed pomembnejših ugotovitev raziskave je, da podpore avtoritarnim vrednotam ne moremo raziskovati zgolj na deklarativni ravni. Rezultati iz sklopa *Delovanje vlade v času epidemije covid-19,* kjer so respondenti izražali podporo konkretnim, bolj ali manj radikalnim ukrepom, razkrivajo dodatne podrobnosti, ki so pomembne za razumevanje demokratične zavesti. Namreč, medtem ko je bila podpora ukrepom, kot je obvezno cepljenje, zmerna, je bila večina zadržana do bolj avtoritarnih pristopov, kot so sledenje okuženim, policijska ura, stroge kazni, prepoved novinarskih konferenc in kaznovanje necepljenih. Opazna je torej precej višja stopnja nestrinjanja s konkretnimi omejevalnimi ukrepi v primerjavi s podporo avtoritarnim vrednotam na načelni ravni, o katerih je bilo govora v sklopu *Avtoritarna predispozicija v kriznih razmerah*. Ta sklop nakazuje, da so respondenti v navezavi na konkretne vladne ukrepe izrazili višjo stopnjo demokratične zavesti in na ta način dejansko potrdili manjšo pripravljenost podreditve oblastem in dejanskim radikalnim omejitvam njihovih pravic zaradi omejevanja virusa covid-19, kot bi lahko pričakovali na podlagi izraženih mnenj in podpore avtoritarnim vrednotam na deklarativni ravni.

Še ena pomembna ugotovitev raziskave je, da za celovito razumevanje demokratične zavesti ni dovolj zgolj osredotočanje na omejevalne ukrepe,

ki so v našem primeru lahko posegali v pravice anketiranih in zato morda sprožili večje nestrinjanje. Pomembno je tudi razmisliti o tem, v kolikšni meri vprašani cenijo raznolikost, spoštujejo politični pluralizem ter priznavajo legitimnost različnih pogledov (Altemeyer 2010). S tega vidika so rezultati tretjega sklopa o *Protestnikih in protestih v času epidemije covid- 19* še posebej povedni. Čeprav je mnenje udeležencev pokazalo na relativno široko podporo dialogu med protestniki in vlado, je bil delež tistih, ki so protestnike doživljali v negativni luči, občuten. Mnenje sodelujočih je namreč potrdilo šibko podporo pravici do mirnega zbiranja, ki se je izrazila predvsem skozi avtoritarna stališča naklonjena omejevanju protestov in sankcioniranju kritičnih posameznikov. Vse od naštetega namreč simbolno odreka ali eksplicitno delegitimira pravico do izražanja mnenja in mirnega zbiranja: stigmatizacija posameznika zaradi (izražanja) mnenja pomeni tako kršitev svobode izražanja (HRC 2011) kot tudi avtoritarno nagnjenost k dehumanizaciji, delegitimaciji, agresivnosti in sovražnosti do drugače mislečih v imenu oblasti (Altemeyer 2010).

Končno, ključne za razumevanje (anti)demokratične zavesti so se pokazale tudi razlike med vprašanimi. Na podlagi rezultatov bi lahko trdili, da politična samoopredelitev odraža jasne politične razlike v percepciji avtoritarnosti, podpori vladnih ukrepov in protestov, pri čemer levi poudarjajo demokratične vrednote, desni pa varnost in red v kriznih razmerah. Toda takšen zaključek bi bil preveč enostaven. Razlike glede na politično samoopredelitev morajo biti razumljene v okviru okoliščin in dejstva, da je bila v času epidemije covid-19 v Sloveniji na oblasti desna vlada, medtem ko petkovi kolesarski protesti predstavljajo levi politični pol. S tega vidika ni presenetljivo, da so desno opredeljeni v večji meri podpirali vladne odločitve in bili bolj kritični do protestnikov, in obratno, da so levo opredeljeni bili bolj kritični do delovanja vlade in v večji meri podpirali protestnike.

V navezavi na to so zanimivi izsledki eksperimenta (Westen 2007), ki so pokazali, da ljudje na splošno, tako levo kot tudi desno usmerjeni, zlahka zanikajo problematičnost dejanj predstavnikov svoje favorizirane stranke, medtem ko brez težav opazijo protislovja in napake predstavnikov strank, ki jim nasprotujejo. Kot so pokazali Kingzette in drugi (2021), ima prav politična polarizacija oz. ideološka razdeljenost (ki je značilna tudi za slovenski kontekst) izrazit učinek na podporo demokratičnim normam; bolj ko

so privrženci neke stranke ideološko razdeljeni, tem manj kažejo nagnjenost k zavračanju avtoritarnih teženj *svoje* stranke. In tudi obratno – bolj ko so nasprotniki neke politične stranke polarizirani, večja je njihova podpora demokratičnim omejitvam stranke, ki je ne podpirajo.

V kontekstu pričujoče raziskave je treba razumeti, da so levo opredeljeni udeleženci demokratične norme v večji meri podprli, saj so najverjetneje želeli omejiti razraščanje Janševe politične moči. A to še ne pomeni, da so levo opredeljeni hkrati tudi v večji meri naklonjeni demokratičnim normam in svobodi izražanja. Namreč, trditev, da ljudem, kot je Aleš Primc (ki ideološko rezonira s simpatizerji desnega političnega pola), enostavno ne bi smeli dovoliti protestirati, je podprlo 40,5 % vseh vprašanih, ki so se opredeli levo, v primerjavi s 15,8 % vseh oseb, ki so se opredelili desno. To namiguje, da je za razumevanje delovanja (anti)demokratične zavesti pomembna tudi *vez* med posameznikom in favorizirano stranko oziroma ideološko pozicijo ne pa zgolj posameznikova ideološka usmeritev levo/desno *per se*. Še več, v navezavi na prej omenjeno trditev se nakazuje tudi prisotnost t. i. levega avtoritarizma, ki prav tako stremi k dogmatizmu, izključevanju drugače mislečih ter podpori avtoritetam, le da to dela v imenu levičarskih vrednot, kot so denimo antirasizem, antiseksizem, enakost spolov, redistribucija bogastva in podobno (Manson 2020).

Zaključek

V članku smo predstavili del anketne raziskave, izvedene maja 2023, ki se osredotoča na kvantitativno analizo stališč slovenskega prebivalstva glede avtoritarnosti, delovanja vlade ter svobode izražanja in pravice do mirnega zbiranja med epidemijo covid-19. Rezultati raziskave kažejo, da je vsaj četrtina respondentov izkazala podporo avtoritarnim vrednotam, kar odraža relativno visoko sprejemljivost stališč, ki so v nasprotju z ustavno-demokratičnimi načeli delovanja. Hkrati so respondenti pri ocenjevanju konkretnih restriktivnih ukrepov izrazili nekoliko višjo stopnjo demokratične zavesti s tem, ko so potrdili manjšo pripravljenost za sprejemanje radikalnih omejitev njihovih temeljnih pravic in svoboščin zaradi omejevanja virusa covid-19. Avtoritarna predispozicija posameznikov se je po drugi strani bolj intenzivno izrazila skozi trditve o protestih, ki so pokazale, da legitimnost mnenj drugače mislečih in politični pluralizem med vprašanimi nista prav

posebej cenjena. Rezultati nadalje namigujejo, da je za razumevanje delovanja (anti)demokratične zavesti bolj kot posameznikova ideološka usmeritev levo/desno *per se* pomembna *vez* med posameznikom in favorizirano stranko, pri čemer se nakazuje tudi prisotnost t. i. levega avtoritarizma.

Pri interpretaciji rezultatov ne smemo zanemariti dejstva, da pravna zavest ni statična, temveč se spreminja skozi čas in glede na situacije, v katerih deluje posameznik. V tem pogledu je treba poudariti, da epidemija covid-19 predstavlja specifičen kontekst oz. dejavnik vpliva na razumevanje pravic in tega, čemu smo se (bili) kot državljani bolj ali manj prostovoljno pripravljeni odreči. Za razumevanje izsledkov je pomembno tudi to, da je bila raziskava izvedena *post festum*, tri leta po začetku epidemije covid-19; v tem pogledu je pomembno poudariti, da bi odgovori pridobljeni *in medias res* najverjetneje kazali drugačen odsev demokratične zavesti. Še posebej v luči dejstva, da je tedanja situacija zaradi nepredvidljivosti in spremenjenih družbenih razmer za številne pomenila visoko stopnjo občutka ogroženosti in pomanjkanja eksistencialne varnosti, bi to lahko prispevalo k večji polarizaciji mnenj ali celo bolj radikalni podpori avtoritarnim vrednotam, kot so podreditev avtoriteti, moralni absolutizem, nestrpnost, sovraštvo in agresija proti protestnikom.

V želji po boljšem razumevanju delovanja (anti)demokratične zavesti so se s to raziskavo odprla nova vprašanja, ki bi jih bilo smiselno nasloviti v prihodnjih raziskavah. Posebno pozornost bi bilo treba nameniti poglobljenemu proučevanju determinant (anti)demokratične zavesti, ki izhajajo iz povezave posameznika s favorizirano politično stranko. Tako bi lahko na osnovi podatkov te raziskave izvedli dodatne analize razlik med volivci SDS, tedanje vladajoče stranke in volivci drugih političnih strank. Zanimiv razmislek bi predstavljala tudi izvedba primerljive raziskave v drugačni družbenopolitični situaciji, kjer bi vlado sestavljale stranke levega političnega spektra, medtem ko bi protivladne proteste organizirale civilnodružbene organizacije desnega političnega pola. Takšna raziskava bi omogočila vpogled v levi avtoritarizem ter razumevanje, kako se (anti)demokratična zavest spreminja glede na to, katera politična opcija je na oblasti in katera v opoziciji oziroma protestira.

Bibliografija

Altemeyer, Bob. 1996. *The authoritarian spectre.* Cambridge: Harvard University Press.

Altemeyer, Bob. 2007. *The authoritarians*. Winnipeg: B. Altemeyer.

Amat, Francesc, Andreu Arenas, Albert Falcó-Gimeno in Jordi Muñoz. 2020. Pandemics meet democracy. Experimental evidence from the COVID-19 crisis in Spain. *SocArXiv papers*: 1–31.

Baekgaard, Martin, Julian Christensen, Jonas Krogh Madsen in Kim Sass Mikkelsen. 2020. Rallying around the Flag in Times of COVID-19: Societal Lockdown and Trust in Democratic Institutions. *Journal of Behavioral Public Administration* 3(2): 1–12.

Beetham, David. 2004. The quality of democracy: Freedom as the foundation. *Journal of Democracy* 15(4): 61–75.

Bermeo, Nancy. 2016. On democratic backsliding. *Journal of Democracy* 27(1): 5–19.

Brancati, Dawn. 2014. Democratic authoritarianism: Origins and effects. *Annual Review of Political Science* 17(1): 313–326.

Brechenmacher, Saskia, Thomas Carothers in Richard Youngs. 2020. Civil society and the coronavirus: dynamism despite disruption. *Carnegie Endowment for International Peace.* Dostopno na: https://carnegie-production-assets.s3.amazonaws.com/static/files/Brechenmacher_Carothers_Youngs_Civil_Society.pdf (12. februar 2024).

Brown, Wendy, Peter E. Gordon in Max Pensky. 2018. *Authoritarianism: Three inquiries in critical theory*. Chicago: University of Chicago Press.

Brownlee, Jason. 2007. *Authoritarianism in an Age of Democratization*. Cambridge: Cambridge University Press.

Carpentier, Nico in Jeffrey Wimmer. 2025. *Democracy and Media in Europe: A Discursive-Material Approach*. Abingdon: Routlege.

Chung, Janne in Gary S. Monroe. 2003. Exploring Social Desirability Bias. *Journal of Business Ethics* 44(4): 291–302.

CIVICUS. 2021. Slovenija dodana na seznam držav pod drobnogledom monitorja CIVICUS: Pregled omejevanja državljanskih svoboščin v zadnjem času. Dostopno na: https://civicus.contentfiles.net/media/assets/file/Slovenia.SL.ResearchBrief.pdf (10. november 2024).

Cowan, Dave. 2004. Legal Consciousness: Some Observations. *The Modern Law Review* 67(6): 928–958.

Delo. 2020. Ljudi je treba spomniti na njihove obljube. 28. februar. Dostopno na: https://www.delo.si/novice/slovenija/ljudi-je-treba-spomniti-na-njihove-obljube (26. maj 2024).

Diamond, Larry, Marc F. Plattner in Christopher Walker, ur. 2016. *Authoritarianism Goes Global: The Challenge to Democracy*. Baltimore: John Hopkins University Press.

Dworkin, John. 1986. *Law's Empire*. Cambridge: Harvard University Press.

Esaiasson, Peter, Jacob Sohlberg, Marina Ghersetti in Bengt Johansson. 2021. How the coronavirus crisis affects citizen trust in institutions and in unknown others: Evidence from 'the Swedish experiment'. *European Journal of Political Research* 60(3): 748–760.

Flinders, Matthew. 2021. Democracy and the Politics of Coronavirus: Trust, Blame and Understanding. *Parliamentary Affairs* 74(2): 483–502.

Frantz, Erica. 2018. *Authoritarianism: What Everyone Needs to Know.* New York: Oxford University Press.

Freedom House. 2024. *Freedom in the World 2024: The Mounting Damage of Flawed Elections and Armed Conflict*. Dostopno na: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2024-02/FIW_2024_DigitalBooklet.pdf (10. november 2024).

Green, Leslie. 1988. *The Authority of the State.* Oxford: Clarendon Press.

Greer, Scott L., Holly Jarman, Sarah Rozenblum in Matthias Wismar. 2020. Who's in charge and why? Centralisation within and between governments. *Eurohealth* 26(2): 99–103.

Hafner-Burton, Emilie M., Laurence R. Helfer in Christopher J. Fariss. 2011. Emergency and escape: Explaining derogations from human rights treaties. *International Organization* 65(4): 673–707.

Hetherington, Marc J. in Jonathan D. Weiler. 2009. *Authoritarianism and Polarization in American Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Human Rights Committee (HRC). 2011. *General comment No. 34. Article 19: Freedoms of opinion and expression*. Dostopno na: https://docs.un.org/en/CCPR/C/GC/34 (8. september 2024).

Jakab, András. 2020. What can constitutional law do against the erosion of democracy and the rule of law? On the interconnectedness of the protection of democracy and the rule of law. *Constitutional Studies* 6: 5–24.

Jakli, Laura, M. Steven Fish in Jason Wittenberg. 2019. A Decade of Democratic Decline and Stagnation. V *Democratization*, ur. Christian Haerpfer, Patrick Bernhagen, Ronald Inglehart in Christian Welze, 268–284. New York: Oxford University Press.

Kocjan, Aleš. 2020. Vojna z mediji: Komentar po odločitvi vlade o ustavitvi financiranja Slovenske tiskovne agencije. *MMC RTV Slovenija*, 2. december. Dostopno na: https://www.rtvslo.si/kolumne/vojna-z-mediji/544212 (24. marec 2024).

Krastev, Ivan. 2018. Eastern Europe's illiberal revolution: The long road to democratic decline. *Foreign Affairs* 97(3): 49–56.

Listina Evropske Unije o temeljnih pravicah (2020/C 83/02) (LEU). Uradni list Evropske unije C 83/319. Dostopno na: https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:sl:PDF (24. marec 2024).

Manson, Joseph H. 2020. Right-wing authoritarianism, left-wing authoritarianism, and pandemic-mitigation authoritarianism. *Personality and individual differences* 167: 110251.

Maraž, Denis. 2024. Analiza vladne racionalnosti v javnih politikah za obvladovanje epidemije covid-19. *Monitor ISH* 26(2): 34–59.

Marsh, Ian in Raymond Miller. 2012. *Democratic Decline and Democratic Renewal: Political Change in Britain, Australia and New Zealand*. Cambridge: Cambridge University Press.

Matoz, Zdenko. 2020. Nove oblike discipliniranja: Ministrstvo za kulturo je raperja Zlatana Čordića - Zlatka izbrisalo iz razvida samozaposlenih. *Delo*, 2. december. Dostopno na: https://www.delo.si/kultura/glasba/zlatko-kaznovan-z-izbrisom (24. marec 2024).

Mechkova, Valeriya, Anna Lührmann in Staffan I. Lindberg. 2017. How much democratic backsliding? *Journal of Democracy* 28(4): 162–169.

Merry, Sally Engle. 1990. *Getting justice and getting even: Legal consciousness among working-class Americans*. Chicago: University of Chicago Press.

Mladina. 2020. Sveče za vlado. 24. marec. Dostopno na: https://www.mladina.si/196935/sveceza-vlado (24. marec 2024).

N1 Info. 2022. Jaša Jenull dobil tretjo položnico za proteste: tokrat v višini kar 34.000 evrov. 9. marec. Dostopno na: https://n1info.si/novice/slovenija/jasa-jenull-dobil-tretjo-poloznico-za-proteste-tokrat-v-visini-kar-34-000-evrov/ (24. marec 2024).

Nay, Olivier. 2020. Can a virus undermine human rights? *The Lancet Public Health* 5(5): e238–e239.

Pajnik, Mojca in Majda Hrženjak. 2024. Vloga medijev v krizi: covid-19, avtoritarne tendence vladanja in nazadovanje demokracije. V *(Ne)enakost v času krize in vzpona avtoritarizmov*, ur. Vlasta Jalušič, Mojca Pajnik in Majda Hrženjak, 103–126. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Pap, András L. 2017. *Democratic decline in Hungary: Law and society in an illiberal democracy*. Abingdon: Routledge.

Petrovčič, Peter. 2020. Globe iz zlobe. *Mladina*, 16. september. Dostopno na: https://www.mladina.si/219179/globe-iz-zlobe/ (24. marec 2024).

Simmons, A. John. 2001. *Justification and Legitimacy: Essays on Rights and Obligations.* Cambridge: Cambridge University Press.

Splichal, Slavko, ur. 2020. *Premisleki o prihodnosti javnih medijev*. Ljubljana: Založba FDV.

Stenner, Karen. 2005. *The Authoritarian Dynamic*. Cambridge: Cambridge University Press.

Teršek, Andraž, Jure Dragan, Damijan Pavlin, Barbara Nastran in Nastja Vražič. 2021. On the legality and constitutionality of the measures by which the Slovenian government restricted constitutional rights and freedoms before and after the 2020 coronavirus pandemic: Part 1. *Open Political Science* 4(1): 147–173.

Veselič, Boštjan. 2020. Novi zakon, ki nam jemlje sredstva, pomeni konec za RTV Slovenija. *MMC RTV Slovenija*, 10. julij. Dostopno na: https://www.rtvslo.si/javna-razprava-o-medijski-zakonodaji/za-javno-rtv/novi-zakon-ki-nam-jemlje-sredstva-pomeni-konec-za-rtv-slovenija/530344 (24. marec 2024).

Waldner, David in Ellen Lust. 2018. Unwelcome change: Coming to terms with democratic backsliding. *Annual Review of Political Science* 21(1): 93–113.

Zakaria, Fareed. 1997. The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs* 76(6): 22–43.